

Milay Köktürk

Kültürün Dünyası

Kültür Felsefesine Giriş

2.
Baskı

HECE
inceleme

Milay Köktürk: Zonguldak'ta doğdu. (1961) Kastamonu Göl Öğretmen Lisesi'ni bitirdi. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 1984 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını 1987'de tamamladı; 1986-1995 arasında lisede felsefe öğretmenliği yaptı. 1995 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne araştırma görevlisi oldu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, *Ernst Cassirer'de Sembol ve Sembolik Formlar* adlı teziyle, 2001'de doktorasını verip aynı yıl yardımcı doçentliğe atandı. Aralık 2007'de doçent, Mart 2013'te profesör oldu. Çalışmalarını bilgi, bilim, kültür ve siyaset felsefesi ağırlıklı olarak sürdürmektedir. Yazarın *Kültürün Dünyası* adlı bu eserinden başka *Hedef Ülke Türkiye'de Birey Toplum ve Siyaset, Kültür Bilimi Yazıları, Kültür ve Sembol* adlı telif eserleri de vardır. Filozof Ernst Cassirer'den *Sembolik Formlar Felsefesi I-Dil, Sembolik Formlar Felsefesi II-Mitik Düşünme, Sembolik Formlar Felsefesi III-Bilginin Fenomenolojisi, Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine, Rölativite Teorisi Üzerine, Sembol Kavramının Doğası* adlı eserleri, Max Weber'den *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eseri çevirip yayımlamış olan yazar Pamukkale Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

KÜLTÜRÜN DÜNYASI
Kültür Felsefesine Giriş

(Genişletilmiş 2. baskı)

MİLAY KÖKTÜRK

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 152
Felsefe

Birinci Basım: Şubat 2006
İkinci Basım: Ocak 2015
© Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: Sarakusta
Teknik Hazırlık: Bülent GÜLER

Baskı: Dumat Ofset
Tel: (0312) 278 82 00

ISBN: 975-8988-59-X

HECE YAYINLARI
Konur Sk. No: 39/1-2 Kızılay/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara
Telefon: (0 312) 419 69 13
Fax: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

Sunuş / 7
İkinci Baskı Üzerine / 11

GİRİŞ

PROBLEM ALANI OLARAK KÜLTÜR / 13
1. Tanım çokluğu / 13
2. İlgi, bilgi ve kavga kavramı olarak kültür / 21
3. Bakış açısı sorunu / 37

I. BÖLÜM

OLGU ve BİLGİ

BİLİMSEL ve FELSEFÎ BAKIŞ / 53

I. Doğa Biliminden Kültür Bilimine / 55

II. Kültür Bilimleri / 73

1. Nesnellik problemi / 86

2. Kavram problemi / 93

3. Evrensellik problemi / 97

III. Kültür Felsefesi / 108

1. Tarihsel gelişimi / 118

2. Niteliği ve problem alanı / 131

IV. Kültür Eleştirileri ve Kültür Felsefeleri / 142

1. Eleştirel kültür kuramları / 142

2. Kültürün yasalı bilgisi: Pozitivist kültür felsefesi / 155

3. Yaşantının kökleri: Tarihselci kültür felsefesi / 160

4. Bireyin trajedisi: Eserin yabancılaşması / 165

5. Kültür ve medeniyetin trajedisi: Çöküş / 172

6. Kültürün zihinsel temeli ve sembolik formlar / 176

7. Ayırıştırıcı kültür tasarımı: Postmodernizm / 198

II. BÖLÜM

BİLİNÇ ve EYLEM

KÜLTÜRÜN DÜNYASI / 207

I. Doğal ve Kültürel Evren / 207

II. Kùltürün Fenomenolojisi	/ 219
1. Yaşama formu olarak kùltür	/ 221
2. Üretim formu olarak kùltür	/ 233
3. Duyuş ve düşünüş formu olarak kùltür	/ 241
4. Tarihsel miras olarak kùltür	/ 248
III. Kùltür ve Yaşama Estetiđi	/ 261
1. İlişki varlığı olarak insan	/ 264
2. Yaşantı, etik ve estetik	/ 270
3. Estetiđi genişletme geređi	/ 280
4. Yaşama estetiđi üzerine	/ 285
IV. Kùltürdeki Ruh ve Yapı	/ 299
1. Kùltür ve oluş	/ 299
2. Kùltür ve uygarlık	/ 320
3. Kùltürdeki özgürlük	/ 334
4. Kùltürün metafiziđi	/ 350

Kaynaklar / 361

Dizin / 365

SUNUŞ

Kültür felsefesine mütevazı bir giriş olmayı gaye edinen bu çalışma, şüphesiz mükemmellik iddiası taşımamaktadır. Kültür gibi çok boyutlu, çok öznel ve tarihsel sürekliliğe sahip bir alanı bütün olarak tasvir etmek, böyle bir girişin ve bireysel çalışmaların boyutunu aşar. Kültür denilen bilgi, eylem ve değer okyanusu, çağdaş felsefenin en önemli problem alanlarından biri haline gelmiştir. Nesne dünyasından başlayarak özne kutbuna yerleşen felsefi düşüncenin, hem teorik bilmeden hem de pratik yaşamadan kaynaklanan zorunluluklardan dolayı, artan ivmeyle gelecekte de kültür alanına yönelmesi, “özneler arası dünya” üzerinde yoğunlaşması beklenmelidir.

Bu çalışma, daha önce “Kültür ve Kültür Bilimleri” adıyla, sınırlı sayıda yayımladığım eserin yeniden düzenlenip genişletilmiş şeklidir. Bu esnada eserin içeriği epeyce değiştiğinden, eserin adını da değiştirmek uygun olacaktı. “Kültürün Dünyası” adı, bu çalışmanın içeriğini ve amacını tam olarak ifade etmektedir.

Kültürün dünyası basitçe ve sıradan bir zihin çabasıyla kavranamayacak kadar karmaşık ve derinlikli olduğu gibi, aynı zamanda durmak bilmeyen bir oluş halindedir. Ama asla esrarlı, sır dolu ve insan bilgisine kapalı değildir. Bu dünyanın ardında, onu kendisi için kuran ve kendi çevresine yerleştiren, kıpır kıpır sayısız bireysel bilinçler yatmaktadır. Kültürün dünyası, adeta binlerce bilincin nabız atışında canlılık kazanır. Orada bilinçli biçimde kurulmuş örgütlü bir yapı değil, kendi kavrayış, bilgi, düşünme ve eyleme yetisine sahip tek tek bilinçlerin kendiliğindenliği egemendir. Ancak bu

bilinçler, sırf keyfi isteklerin ya da öznel tercih ve kararların barınacağı olarak da görülmemelidir. Orada öznel/bireysel ile genelin farklı türden ilişkisi kurulur.

Kültürün dünyasını çözümleyici ve sentezleyici zihin faaliyetiyle kavrayabiliriz. Bu dünyayı oluşturan ve görünüşte farklı türden olan, ancak hepsi aynı yapının mevcudiyetine hizmet etmek bakımından ortak zeminde yer alan unsurları birbirinden ayırıp çözümledikten sonra, ardından onları yeniden ilişkilendirerek kültürün bütüncül nitelikli tablosunu ortaya koyabiliriz. Bu dünyanın dinamiklerini bilmek, bir yandan bilgi ilgisinin, bilme isteğinin gereğini yerine getirmek, diğer yandan da o dünyayı kendi iyi tasarımıma göre şekillendirme imkânına sahip olmak bakımından önem taşır. Kültürün dünyasını teorik olarak bilmekle onu yeniden inşa etmek ya da ona yeni bir biçim vermek birbirinden ayrı şeylerdir. Bilgi nüfuz etmeyi, karar ve eylem ise değiştirebilmeyi mümkün kılar. Bu da ancak ortak iradenin oluşmasıyla gerçekleşir. Ortak irade oluşumunun, matematiksel olarak ifade edilebilecek bir formülü yoktur. Kültürel olguların çözümlenmesinde, hayatın içinden başlamak gerekir. Eğer bir kültür unsuru yaşama dünyasının bir parçası olamıyor veya kendine bir yer bulamıyorsa, yaşayamaz. Ama bu, onun ruhunun yok olacağı anlamına gelmez. Kültür olgularının tümü, tek biçimli bir yapı değil bir bileşim özelliği taşır. Bu dünyanın ruhu, onların hepsinde barınır.

Kültürün dünyasında bireyin kesintisiz bir mutluluk havası teneffüs ettiği söylenemez. Birey, arzu özlem ve ihtiraslarını kendinden sıyrıp atmış değildir; o, olumlu ya da olumsuz, tüm duygusal ve akılcı tasarı ya da yönelimleriyle, “kendi formunu arayan insan”dır. Kültürün dünyası, bu insana, sadece kendini gerçekleştirme imkânı ve ortamı sunar. Birey, kendi elleriyle bu dünyayı değiştirip daha da geliştirebilir veya kaos haline getirebilir. Kültürün dünyası için kesin olan şey, orada bir durak noktasının olmayışıdır. Bu dünyada *duraklama* daha iyiyi keşfetmeyi başkalarına bırakma anlamına geldiği için, insanlık âleminin ilerlemeye devam eden diğer üyeleri karşısında *gerileme* sürecine girmeyi ifade eder. Kül-

tür, kendini taşıyan bilinçlere bağlı olarak gelişip tekâmül edebilir veya daha da gerileyebilir. Yaşama sürecinde hep daha iyiyi ve güzeli arayan yönelimlerin mevcudiyeti, tekâmülün itici gücünü oluşturur. Ancak tekâmül çizgisinin niteliği, “iyi ve güzel” tasarımlarının içeriğiyle bağlantılıdır. Gerilemenin temeli ise mevcutla yetinme bilincinin egemen olmasıdır. Sırf mevcudu koruma işi tek başına “gerileme” olmamakla beraber, nasıl herkesin hareket halinde olduğu bir toplu yürüyüşte durma geride kalma anlamına gelirse, sürekli akan insan bilinçleri ortamında da mevcudu korumakla yetinme “görelî gerileme”yi ifade eder.

Kültür alanında yoğun etkileşimlerin ve mücadelelerin, kültürler arasında yıkıcı sonuçlar bile doğurabilen karşılaşmaların yaşandığı çağımızda, kültürün dünyasını kavramayı arzu eden hakikat sevdalılarına küçük de olsa bir katkıda bulunmuş olmak, bu satırların yazarını bahtiyar kılacaktır.

İKİNCİ BASKI ÜZERİNE

Her eser, yazarı nefes aldığı müddetçe hep güncellenmeyi bekler. Zaman geçip tekrar tekrar okundukça eserdeki eksiklikler veya fazlalıklar daha net görülür. Eser yeni bilgi, bulgu ve yorumların eklenmesiyle gelişir. Bu meyanda olmak üzere, bu eserin ikinci baskısında birtakım düzenlemeler yapıldı. Bazı bilgiler içerikle uyumsuz görüldü ve çıkarıldı, bazı alt kısımlar genişletilerek yeniden bölümlendi. Bazı kısımların yeri değiştirildi ve ikinci bir çalışma olarak planlanan kültür ve zaman konusuna geçiş zemini oluşturuldu. İlk baskıdan sonra yazar tarafından kültür üzerine yayımlanmış olan felsefi analizler de bütün oluşturacak şekilde, ilgili olduğu alt konuya eklendi. Bu yazıların yayım bilgileri zikredildi, sayfa numarasının belirtilmesine gerek görülmedi.

Çalışmada yararlanılan eserlerden bir kısmı kitabın kaleme alındığı tarihte Türkçe'ye çevrilmemiş olduğu için, atıflar eserlerin Almanca baskılarına yapılmıştı. Bu süre zarfında bu eserlerin bir kısmı çevrilip yayımlandı. Bunlardan yapılan tüm alıntıların kaynak bilgileri de elinizdeki bu ikinci baskıda gözden geçirildi ve bilgiler eserlerin Türkçe baskısına göre düzenlendi.

Eserin ilk baskısından bugüne kadar geçen zaman zarfında kültür öneminden hiçbir şey kaybetmedi. O, bireyi saran atmosfer, bireyin yegâne barınağı olmayı bırakmadı. Dünyalı bireyin elinde, halen, kendi mülkiyeti olan kültürden başka hiçbir şey mevcut değil. Dolayısıyla kültür üzerine, tüm olası bakış açılarından hareketle konuşmaya devam etmek lazım. Çok boyutlu bir olgu olarak kül-

türün tamamı üzerinde, tek bir eserin kapsamı içinde durulamayacağı da ortadadır. Bu boyutlar, örneğin kültürün sosyolojik, sosyal psikolojik, antropolojik ve felsefi boyutları çoğu kez iç içe geçmiş, bazen birbirine karışmış durumdadır. Bu nedenle kültürü konu alan her eser bir bakımdan eksik kalmaya mahkûmdur. Örneğin bu eserimizde, kültürün bugün öne çıkan biçimi olarak popüler kültür üzerinde durulamadı. Bu satırların yazarı bu ve benzeri hususları kültürün zamansallığı kapsamında ele almayı arzu etmektedir.

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

GİRİŞ

PROBLEM ALANI OLARAK KÜLTÜR

1. Tanım çokluğu

Tanım, nesnelerin ya da olguların karakteristik niteliklerini dilde sabitleştirip, onların kısa ve özlü bilgisini zihin dünyasına taşımaktır. Bir şeyin tanımını yapmakla, onun kesin bilgisine ulaştığımızı varsayabiliriz. Bu açıdan, tanımların hep aydınlatıcı olduğunu ya da olması gerektiğini en baştan kabul etmek, yanlış bir varsayım olarak görülmemelidir. Aksi özellikler taşıyan bir tanım, zaten tanım olarak görülmez. Özlü bilgi taşıması bakımından kolayca kavranıp öğrenilebilir bir nitelik taşıdığı için, tanım, bilme ve öğrenme hamlesi içindeki zihinlerin çok sevdiği ve hatta aradığı bir bilgilenme vasıtasıdır. Gerçekten de bilgi dünyasına kazandırılmış olan tanımların hemen hepsi, nüfuz etmek isteyen bilincin ilk aşamadaki bilgilenme talebine, en azından ilk başta yeterince doyurucu bir cevap verir.

Tüm bilgi alanları göz önüne alınınca, bazılarında tanımın hiç de kendinden beklenen işlevi yerine getirmediği; tanım nesnesinin, tanımlandıkça aydınlanıyor gibi görüldüğü yerde, aslında iyice belirsizlik içinde kaldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. İşte bu alan, kültür alanıdır. Diğer bilgi alanlarımızın hemen hepsinde, görüntüyü adeta ayna gibi net biçimde yansıtma işlevi icra eden tanım, kültür alanında, tıpkı eğlence mekânlarındaki kristal küreyi andırır. Küre döndükçe, onlarca parçadan yüzlerce farklı tonda ışık yansımaları gözlemlenir. Bu küreyi en temel özellikleri içinde tanımlamak istediğimizde, onun en genel karakteristiğine işaret etmemiz

veya ayrıntılarına inmemiz gerektiğinde, kürenin hareketinin belli bir anındaki belli bir noktasını yakalayarak oradan hareket etmeye mecbur oluruz. İşte bu örneğe benzer şekilde kültürü tanımlamaya kalktığımızda da, onun çok genel özelliklerinden hareketle tanım cümlesini oluşturmak veya bize kendini gösteren o tek tek özellikleri “tanım” olarak ortaya koymak zorunda kalırız. Halbuki kristal küre kristal küre olarak orada, bütünlüklü yapısı içinde durmaktadır. Kültür de aynı şekilde, en azından ilk bakışta göze çarpan bütüncül yapısıyla, bir coğrafya içinde varlığını sürdürmektedir. Ama iş, onun temel nitelikleri itibarıyla bilgi dünyasına aktarılmasına geldiği zaman, inanılmaz sayıda “tanım çokluğu” karşımıza çıkmaktadır. Bir kültür bilimcinin ifadesiyle, kültürde “tanım enflasyonu” kendini göstermektedir. Bu tablo gerçekten problem teşkil etmektedir. Zira kendi eserimiz olan, içinde yaşadığımız ve hep iç içe olduğumuz “sırf insanî mülkiyet alanı”, bilgisine erişmeye çabalayınca, adeta her seferinde elimizden kayıp gitmektedir.

İki Amerikalı antropologun 164 farklı kültür tanımı derlemesinden¹ bu yana yarım asırlık bir zaman geçmiştir. Bugün sayısal bir tespit yapmaya kalkılsa, herhalde bu miktarın daha da artmış olduğu ortaya çıkar. Tabii tanımlardan yola çıkıp tanımlarda takılıp kalmak, elimizdeki bu kadar çok tanımın aydınlatmadığı kültür alanını aydınlatmaya pek de katkıda bulunmayacaktır. Diğer taraftan, bu tanım çokluğu, bize, kültür alanı hakkında ilk planda çok şey söyler.

Bu tablo karşısında, ilk başta “bir sözcük veya kavram bu kadar çok ve çeşitli anlama yüklenince, onun tanınmaz ya da tanımlanamaz hale gelmesi doğaldır”² diye düşünülse de, daha derinlemesine bakınca, bu anlam çokluğu, onun zenginliğinin göstergesi olarak da kabul edilebilir. Şu var ki, bu kadar çok tanımın kaynağı, yine aynı çoklukta bakış açısının mevcudiyetidir. Her duruş noktası ve bakış açısı, o cepheden görüneni bize taşımakla, aynı zamanda oradan hareketle yapılacak tanımın sınırını da çizmiş olmaktadır. Kültür

¹ Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 95

² Güvenç, İnsan ve Kültür, s. 95

diye adlandırdığımız yapı bilgi alanına sistemli biçimde taşınmazsa, bu yapının farklı yönlerini açığa vuran tanım çeşitliliği, kaçınılmaz olarak kültür kavrayışında bir karmaşaya veya karmaşa izlenimi doğuran bilgi çokluğuna yol açar. Elbette bu tabloyu “kültür kavramının belirsizliğe mahkûm edilmişliği” olarak okumak, bizi, insanın veya toplumun belirsizlik üretip yaşantısını bu belirsizlik içinde sürdürdüğü sonucuna götürmemelidir. Bu noktada, kültürel alanın kendisinde değil, onu bilme ve kavrama çabamızda yatan bir problem sezilmektedir. Şunu da belirtelim ki, bu ifadeden, kültür alanının, kendinde varoluşu içinde, her türlü problemden arınmış olduğu sonucu da çıkarılamaz. Henüz tam kuşatıcı bir kültür kavrayışına ulaşmadan, daha en baştan, tümüyle problemlili ya da her türlü problemin dışında filizlenerek serpilip gelişmiş bir kültür alanı tasarlamak, ön yargıdan öteye gitmez. Rothacker her bilimsel veya felsefî sistemi, nesnesi hakkında genel açıklamalar veren, ama nesnesiyle ilişkisi hep perspektivist ve göreliliğe kalan bir sistem olarak görür. Dolayısıyla nesnelere doğrudan yönelme denilen şey, aslında baştan bir perspektiviteye bağımlıdır. Genişleyen ve değişen, bizim nesnelere yönelik perspektifimizden hareketle geliştirdiğimiz bilme biçimleridir.³ Elbette daha çok tarihselcilik bağlamında dile getirilen, mutlak görelilikçi değil de perspektife bağlı bir göreliliği vurgulayan bu ifade, problemimiz çerçevesinde, tanım çokluğunun açıklamasını da içermektedir. Örneğin kültürü “üstyapı kurumu” olarak gören Marx, ekonomik faaliyetin insan ve toplum açısından taşıdığı önem ve zorunluluktan kalkıp, maddeci bir bakış açısından hareketle bu tanımlamayı yapmıştır. Kültürü, insanın insana, maddeye, doğaya, yaşadığı fiziksel çevreye karşı tavır alışını belirleyen ve çalışması rehberliğinde geleceğe dönük amaçlarının çerçevesini oluşturan bir bütün olarak gören ve bu bağlamda değerlendiren Malinowski⁴, ağırlıklı olarak eylem ve etkinlik perspektifinden yola

³ Erich Rothacker, Tarihselcilik Sorunu, Çev. Doğan Özlem, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s. 54-55

⁴ Bronislaw Malinowski, İnsan ve Kültür, Çev. Fatih Gümü, V Yayınları, Ankara, 1990, s. 66-69